

ประวัติศาสตร์การแพทย์แผนไทย

ตอนที่ 1

อ.ดร.พท.ป.แสงสีทิธี กฤษภูมิ

พัฒนาการการแพทย์แผนไทยในแต่ละกาลสมัย

แหล่งกำเนิดและความเป็นมาของทฤษฎีการแพทย์แผนไทย

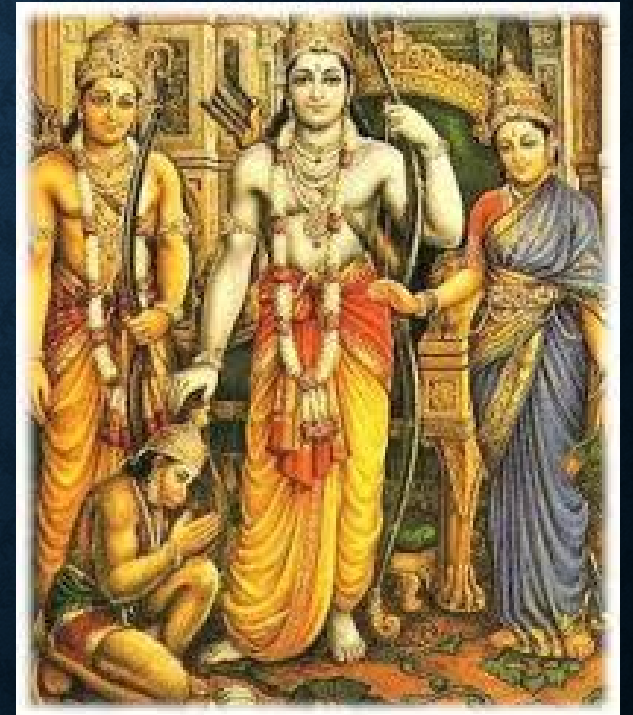
การแพทย์แผนไทยเป็นระบบการแพทย์แผนโบราณหรือการแพทย์แบบ
ดั้งเดิมที่มีแนวคิดและทฤษฎีชัดเจน มีคัมภีร์ ตำรับตำราที่ใช้อ้างอิงและมีแบบ
แผนการปฏิบัติที่ถ่ายทอดสืบต่อกันมาช้านาน เป็นที่ยอมรับอย่างเป็นทางการใน
ระดับราชสำนักหรือในระดับราชการจนกล่าวได้ว่า เป็นการแพทย์ของหลวง

อารยธรรมอินเดียโบราณในสายของพระพุทธศาสนา ก็ดีจากการศึกษาของ

..... พบว่าการรักษาแบบไสยศาสตร์-ศาสนา (Magico-
Religious Healing Tradition).....

.....

การแพทย์แบบพระเวท

พุทธศาสนาเป็นแกนกลางของการแพทย์แผนไทยด้วยมีหลักพุทธ
ธรรมและพระสูตรหลายพระสูตรที่กลายเป็นที่มาแห่งคัมภีร์การแพทย์แผน
ไทย

ว่าด้วยกำเนิดและความเป็นมาของมนุษย์

....., ..., ...

ว่าด้วยองค์ประกอบของชีวิต

....., ..., ..., ...

.....

เรื่องชั้น ๕ และธาตุ ๔ ของพุทธศาสนาดังกล่าว ได้กลายเป็น
ต้นธารของทฤษฎีการแพทย์แผนไทย ดังที่ปรากฏในหลายคัมภีร์ ที่
สำคัญได้แก่ พระคัมภีร์..... คัมภีร์.....
พระคัมภีร์..... พระคัมภีร์..... พระคัมภีร์
..... และพระคัมภีร์..... เป็นต้น

การแพทย์แผนไทยได้มีการพัฒนามาตามลำดับ ดังนี้

ความเป็นมาของการแพทย์แผนไทยในยุคอินเดียบอราณ
ในสมัยพุทธกาล

คัมภีร์มหาวรรค

“ศาลาผู้ป่วย” (.....) ซึ่งตั้งอยู่

ณ ศาลาจั้วแหลม (กุฎาคารศาลา) ในป่า
มหาวัน ใกล้เมืองเวสาลี

จารึก.....

ในสมัยพุทธกาล ผู้ทำหน้าที่แพทย์ดูแล
ภิกษุ และภิกษุณีผู้อาพาธก็คือภิกษุและภิกษุณี
ได้แก่ ..... และ แห่งกรุงราชคฤห์
ทั้งยังถวายปามะม่วงของตนในกรุงราชคฤห์ เพื่อ
ใช้เป็นวัตชื่อว่า “.....”

ในราวพุทธศตวรรษที่ ..... มีหลักฐานว่ามีการขยายการดูแลทางการแพทย์ออกไปสู่สาธารณชน

ศิลาจารึก หลักที่ ๒ ของพระเจ้า..... (ราว พ.ศ. ....) ประกาศ

ว่ามีการให้การรักษาพยาบาลแก่มนุษย์และสัตว์ทั่วทุกหนทุกแห่งในราชอาณาจักรที่ใดที่ไม่มียาสมุนไพร ไม้และผลไม้ก็นำเข้าและเพาะปลูกขึ้นมา ให้ทำการขุดบ่อน้ำและปลูกต้นไม้สมุนไพรตามทางเดิน

สมัยพระเจ้าอโศกมหาราช พระองค์ทรงส่งพระสมณทูตออกเผยแผ่พระพุทธศาสนานิกายเถรวาท ไปยังที่ต่างๆ ๙ สาย สายหนึ่งมี..... และ..... เป็นพระมหาเถระไปยังดินแดน สุวรรณภูมิ ซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นบริเวณที่เป็นเมืองนครปฐมในปัจจุบัน การแพทย์แบบพุทธจากอินเดียจึง เริ่มเข้าสู่ดินแดนสุวรรณภูมิโดยการนำเข้ามาของพระภิกษุในพระพุทธศาสนา ซึ่งส่วนหนึ่งมีความรู้ด้านการแพทย์เป็นอย่างดี

ในพุทธศตวรรษที่ .... หลวงจิ้นฟาเหียน นักบวชผู้จาริกแสวงบุญไปอินเดียได้
บันทึกว่า ณ เมืองปาฏลีบุตร วัดจะจัดตั้งอาคารบริจาตทานและยาซึ่งคนผู้ยากไร้
พิการทุพพลภาพและคนเจ็บป่วย ได้รับอาหาร ยาสมุนไพร และยาต้ม

อาคารพยาบาลดังกล่าวคือ..... ในนครปาฏลีบุตร
ตัวอาคารก่อด้วยอิฐเผา มีรอยจารึกว่า ..... แปลว่า“ภายใน อา
โรคยวิหารซึ่งเป็นมงคลของสงฆ์”

การขุดพบ โถง และลูกโถง สำหรับบดยา ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการใช้อาคาร
ของวัดในอินเดียเป็นสถานพยาบาลและรักษาผู้ป่วยในพุทธศตวรรษที่ .....-.....

คัมภีร์ชั้นทศาสตร์

ยุคก่อนกรุงสุโขทัย

พุทธศตวรรษที่ .....อาณาจักร.....

พุทธศตวรรษที่ ..... วัฒนธรรมทวารวดี

ลุ่มน้ำท่าจีนและแม่กลองในเขตภาคกลาง (นครปฐม อุทุมพร คุบัวใน
จังหวัดราชบุรี)

มีหลักฐานทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับการแพทย์อยู่ค่อนข้างน้อยเช่น
พบหินบดยาในสมัยทวารวดีที่เมืองอุทุมพร จังหวัดสุพรรณบุรี และเมือง
ศรีมโหสถจังหวัดปราจีนบุรี เป็นต้น

สมัย.....หรือสมัยโยนกนาคพันธ์ พ.ศ. ....

รัชสมัยพระเจ้าสิงหนวัติ

เครื่องยาที่หมอจีนนิยมใช้ ได้แก่ โกฐต่างๆ กฤษณา กะลำพัก อบเชยชะเอม
เทศ เกสรทั้งเจ็ด อำพันทองเหล่านี้

แร่ธาตุรักษาโรคเช่น ปรอท สารหนู และเหล็ก

สัตว์ เช่น เขากวาง เลือดแรด กระดุกถุ่น้ำดี

การวินิจฉัยโรคได้รับการแพทย์แผนจีนน้อยมากมีวิธีการวินิจฉัยโรคที่แตกต่างกัน

สมัย.....

(พ.ศ. ....)

ขอพระราชทานสิ่งที่เป็นมงคลจากพระราช
บิดาไปด้วย เช่น หมอoya ๕๐๐ คน แสดงว่า
หมอoyaเป็นกลุ่มบุคคลที่มีความสำคัญมาก
กลุ่มหนึ่งในสังคมยุคโบราณ

สมัย..... (พ.ศ. ....)

ปรากฏในจารึกว่า **อารคยศาลา** จำนวน ๑๐๒ แห่ง

..... ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย มีทั้งหมด ๖ แห่ง
คือ

๑. จารึกจากปราสาทตาเมียนโตจ

๒. จารึกปราสาท อำเภอปราสาท จังหวัดสุรินทร์

๓. จารึกจากด่านประคำ อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์

๔. จารึกพิมาย จังหวัดนครราชสีมา

๕. จารึกวัดกู่ บ้านหนองบัว อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์

๖. จารึกจากกู่แก้ว อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ซึ่งเป็นจารึกเกี่ยวกับพระ

เจ้าชัยวรมันที่ ๗ พบล่าสุดเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๒๙

ยังพบอโรคยาศาลในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย มีจำนวน 22 แห่ง คือ

- 1.ปราสาทกู่ บ้านหนองบัว ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ
- 2.ปราสาทกู่ บ้านหนองแวก ตำบลบ้านเต่า อำเภอบ้านแท่น จังหวัดชัยภูมิ
- 3.ปราสาทสระกำแพงน้อย วัดบ้านทับกลาง ตำบลชะยุ้ง อำเภออุทุมพรพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ
- 4.ปราสาทบ้านสมอ ตำบลบ้านสมอ อำเภอปราสาท จังหวัดศรีสะเกษ
- 5.ปราสาทบ้านปราสาท ตำบลบ้านกระเทียม อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์
- 6.ปราสาทจอมพระ ตำบลจอมพระ อำเภอจอมพระ จังหวัดสุรินทร์
- 7.ปราสาทช่างปี่ ตำบลช่างปี่ อำเภอศรีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์
- 8.ปราสาทตาเมือนตุ้จ ตำบลบักได อำเภอกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์
- 9.ธาตุสมเด็จนางพญา ตำบลหนองโสน อำเภอบุญทริก จังหวัดอุบลราชธานี
- 10.กู่ฤๅษี ตำบลจรเข้มาก อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์
- 11.กู่ฤๅษี บ้านกู่ฤๅษี ตำบลทองหลาง อำเภอพุทไธสง จังหวัดบุรีรัมย์

- 12.ปราสาทบ้านโคกจิว ตำบลปะคำ กิ่งอำเภอปะคำ จังหวัดบุรีรัมย์
- 13.ปราสาทหนองกุ่ม บ้านหนองกุ่ม ตำบลมะอึ๊ก อำเภอธวัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด
- 14.กู่โนนระฆัง ตำบลเกษตรวิสัย อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด
- 15.กู่ฤๅษี ตำบลประตู่ชัย อำเภอพิชัย จังหวัดนครราชสีมา
- 16.ปราสาทนางรำ ตำบลนางรำ อำเภอประทาย จังหวัดนครราชสีมา
- 17.ปราสาทครบุรี บ้านครบุรี ตำบลครบุรี อำเภอครบุรี จังหวัดนครราชสีมา
- 18.เมืองเก่า บ้านเมืองเก่า ตำบลโคราช อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา
- 19.ปราสาทบ้านปราสาท ตำบลหินดาด อำเภอห้วยแถลง จังหวัดนครราชสีมา
- 20.ปราสาทวัดกุ่มแก้ว จังหวัดขอนแก่น
- 21.ปราสาทกู่บ้านขวาง ตำบลเขวา อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
- 22.กู่สันตรัตน์ จังหวัดมหาสารคาม

ศิลาจารึกมีข้อความเหมือนกันเกือบทั้งหมด คือ กล่าวสรรเสริญพระพุทธเจ้า กษัตริย์และการจัดระเบียบแบบแผนของสถานพยาบาล นอกจากนี้ยังได้กล่าวถึงการเบิกจ่ายอาหารและยาจากห้องพระคลังหลวง รวมทั้งได้ระบุชื่อยา ชื่อสมุนไพร ตลอดจนจำนวนของแต่ละสิ่งไว้ในจารึก ซึ่งอาจสรุปสาระสำคัญของข้อมูลเกี่ยวกับคติความเชื่อและการจัดแบบแผนของอารักขาศาลาได้ ๔ ประการ คือ

๑. การบูชาพระโพธิสัตว์ในพุทธศาสนาลัทธิมหายาน รวมทั้ง .....

(พระพุทธเจ้าปางหมอยา)

๒. ความสนพระทัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ในความทุกข์อันเกิดจากโรคภัยของประชาชน จึงทรงให้สร้างอารักขาศาลา เพื่อใช้เป็นที่รักษาพยาบาลตามท้องถิ่น

๓. จำนวนเจ้าหน้าที่และวัสดุสิ่งของที่ต้องใช้ในแต่ละวันในอารักขาศาลา

๔. กำหนดให้อารักขาศาลาเป็นที่ประกอบกิจพิธีทางศาสนา

การบริหารงานในโรงพยาบาล ประกอบด้วยฝ่ายต่างๆ ดังนี้

- ❁ ผู้ดูแล ๔ คน (เป็นแพทย์ ๒ คนโดยมีบุรุษ ๑ คน และสตรี ๑ คนเป็นผู้ให้สถิติ)
- ❁ ผู้ดูแลทรัพย์สิน จ่ายยา รับข้าวเปลือกและฟืน ใช้บุรุษ ๒ คน
- ❁ ผู้หุงต้ม ทำความสะอาด จ่ายน้ำ หาดอกไม้และหญ้าบูชาโยธ ใช้บุรุษ ๒ คน
- ❁ ผู้จัดพลีทาน ทำบัตร จ่ายบัตรสลากและหาฟืนเพื่อต้มยา ใช้บุรุษ ๒ คน
- ❁ ผู้ดูแลโรงพยาบาลและสงเคราะห์แก่แพทย์เป็นบุรุษ ๑๔ คน
- ❁ ผู้โม่หรืออบยาที่สันดาปด้วยน้ำเป็นสตรี ๖ คน
- ❁ ผู้ทำหน้าที่ตำข้าวเปลือก ๒ คน
- ❁ ผู้ปฏิบัติงานในโรงพยาบาลในจารึกสุรินทร์ ๒ ระบุจำนวน ๙๘ คน

พระโกษัชยคุรุไวฑูรยประภา

ยุคกรุงสุโขทัย
(พ.ศ.1763-1981)

ยุคกรุงสุโขทัย (พ.ศ. ....)

ข้อความตอนหนึ่งในไตรภูมิพระร่วงว่า “หิตและเรื่อน เกล็ดอน และหุด แลเปา เป็นต้อม เป็นเตา เป็นง่อย เป็นเพลี่ย ตาฟู หูหนวก เป็นกระจอกงอกง่อย เป็อยเนื้อ เม็อยตน ท้องขึ้น ท้องพอง ท้องไส้ ปวดหัว ม้วตา ไข้เจ็บ เหน็ดเหนื่อย วิการดังนี้ ไชรับห่อนจะบังเกิดแก่ชาวอุตรกุ กุกลัก คาบหนึ่งเลย”

ยุคกรุงศรีอยุธยา

(พ.ศ.....)

ยุคกรุงศรีอยุธยา (พ.ศ. ....)

การแพทย์แผนไทยในประเทศไทยเท่าที่เริ่มมีเอกสารพอจะค้นคว้าได้อย่างเป็นหลักเป็นฐานคือ ในยุคกรุงศรีอยุธยา ส่วนในยุคกรุงสุโขทัยหรือก่อนหน้านั้นไม่มีหลักฐานที่แน่นอน มีแต่เพียงข้อสันนิษฐานจากหลักฐานแวดล้อมทางประวัติศาสตร์ในยุคกรุงศรีอยุธยามีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่กล่าวถึงการแพทย์แผนไทยไว้บางรัชกาล ซึ่งจะได้กล่าวตามลำดับต่อไปนี้

สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (พ.ศ. ....)

เรื่องราวเกี่ยวกับการแพทย์แผนไทยยุคกรุงศรีอยุธยา มีหลักฐานปรากฏเป็นครั้งแรกในทำเนียบศักดิ์ดินาข้าราชการฝ่ายพลเรือน (พระไอยการ ตำแหน่งนาพลเรือน) ในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ซึ่งตราขึ้นในปี พ.ศ. ๑๙๙๘ ซึ่งใช้สืบมาจนกระทั่งยุคต้นกรุงรัตนโกสินทร์ กล่าวคือ มีข้าราชการในกรมแพทยา กรมแพทยาโรงพระโศภนกรมหมอยา กรมหมอนวด กรมหมอยาตา กรมหมอวรรณโรค

๑. กรมแพทยา

พระศรีมโหสถราชแพทยาธิบดีศรีองครักษ์ เจ้ากรมแพทยาหน้า นา ๑๖๐๐

ขุนราชแพทยา ปลัดทูลฉลอง นา ๖๐๐

ขุนพรหมกวี ปลัดนั่งศาล นา ๔๐๐

พระศรีศักราชแพทยาธิบดีศรีองครักษ์ เจ้ากรมแพทยาหลัง นา ๑๖๐๐

ขุนรัตตะแพทย์ ปลัดทูลฉลอง นา ๖๐๐

ขุนศรีกวี ปลัดนั่งศาล นา ๔๐๐

พันในกรม นาคละ ๑๐๐

๒. กรมแพทยาโรงพระโอสถ

ออกญาแพทยาพงษาวิสูทธาธิบดีอะไภยพิริยบรากรมภาหุ

จางวางแพทยาโรงพระโอสถ นา ๒๐๐๐

๓. กรมหมอยา

ออกพระทิพจักร เจ้ากรมหมอยาขวา นา ๑๔๐๐

ออกพระสิทธิสาร เจ้ากรมหมอยาซ้าย นา ๑๔๐๐

หลวงราชนิทาน ปลัดทิพจักรขวา นาคละ ๘๐๐

หลวงราชพรหมา ปลัดทิพจักรซ้าย นาคละ ๘๐๐

หลวงสิทธิพรหมา ปลัดสิทธิสารขวา นาคละ ๘๐๐

หลวงเทวพรหมา ปลัดสิทธิสารซ้าย นาคละ ๘๐๐

ขุนในกรมหมอยา นาคละ ๔๐๐

หมื่นในกรมหมอยา นาคละ ๒๐๐

พันในกรมหมอยา นาคละ ๑๐๐

ขุนทิพโอสถ ขุนประเสริฐโอสถ พนักงานเครื่องต้น นาคละ ๖๐๐

หมื่นทิพโอสถ หมื่นเทพโอสถ หัวหมื่นเครื่องต้น นาคละ ๔๐๐

พันพนักงานเครื่องต้น นาคละ ๓๐๐

๔. กรมหมอกุมาร ขึ้นต่อหลวงราชนิทาน

ขุนกุมารประสิทธิ์ นาคละ ๔๐๐

ขุนกุมารเพชร นาคละ ๔๐๐

.....

ขุนกุมารแพทย์ นาคละ ๔๐๐

พันโรควินาศ นาคละ ๒๐๐

.....

พันโรคประลัย นาคละ ๒๐๐

พันไกรโอสถ นาคละ ๒๐๐

๕. กรมหมอนวด

หลวงราชรัรักษา เจ้ากรมหมอนวดขวา นาคละ ๑๖๐๐

.....

หมื่นแก้ววรเลือก นาคละ ๖๐๐

หมื่นวาโยไชย นาคละ ๖๐๐

ขุนในกรม นาคละ ๔๐๐

พันในกรม นาคละ ๑๐๐

นายพะโรง นาคละ ๘๐

หลวงวาโช เจ้ากรมหมอนวดซ้าย นาคละ ๑๖๐๐

ขุนองครักษ์ฯ ปลัดกรมซ้าย นาคละ ๘๐๐

หมื่นวาโยวาท นาคละ ๖๐๐

.....

หมื่นในกรม นาคละ ๒๐๐

พันหมอ นาคละ ๑๐๐

๖. กรมหมอยาตา

ขุนราชเนตร เจ้ากรมหมอยาตาขวา นา ๘๐๐

ขุนในกรม นาคละ ๔๐๐

พันในกรม นา ๑๐๐

ขุนทิพเนตร เจ้ากรมหมอยาตาซ้าย นา ๘๐๐

หมื่นในกรม นาคละ ๒๐๐

๗. กรมหมอวรรณโรค

หลวงสิทธิแพทย เจ้ากรมหมอวรรณโรค นา ๘๐๐

ขุนสาระแพทย ปลัดกรมซ้าย นาคละ ๖๐๐

ขุนในกรม นาคละ ๔๐๐

พันในกรม นาคละ ๑๐๐

ขุนมหาแพทย ปลัดกรมขวา นาคละ ๖๐๐

.....

หมื่นในกรม นาคละ ๒๐๐

สถานที่จำหน่ายยา

“ย่านป่ายาขายสรรพเครื่องเทศ เครื่องไทยและเป็นสรรพคุณยาทุกสิ่ง” เป็นคำบรรยายจากคำอธิบายแผนที่พระนครศรีอยุธยา แสดงให้เห็นว่าแหล่งขายยาสมุนไพรนั้นจัดไว้จำหน่ายในย่านป่ายา มีร้านขายยาโดยเฉพาะและเรียกว่า “.....” ซึ่งตรงกับคำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม กล่าวว่า ร้านขายเครื่องสมุนไพรอยู่ที่ “ถนนย่านป่ายา มีร้านขายเครื่องเทศ เครื่องไทย ครอบทุกสิ่ง ชื่อตลาดป่ายา”

นอกจากนี้ยังกล่าวถึง..... คือที่ผลิตยาสมุนไพรและที่เก็บยาสมุนไพรสำเร็จรูปว่า “นอกประตูไพชยนต์นี้มีโรงพระโอสถ” และมี “โรงพระโอสถตั้งอยู่หน้าสวนองุ่น” ซึ่งแสดงให้เห็นว่าโรงพระโอสถของทางราชการมีอยู่ 2 แห่งในพระนครศรีอยุธยา

สมัยพระรามาธิบดีที่ ๒ (พ.ศ. ....)

ฝรั่งชาติแรกคือ โปรตุเกส เข้ามาตั้งถิ่นฐานเป็นปึกแผ่นในกรุงศรีอยุธยาหลายร้อยคน เชื่อว่าคงจะมีแพทย์มาด้วย กล่าวกันว่า ตำรับยาของแพทย์โปรตุเกสที่ตกทอดมาถึงปัจจุบันคือ ตำรับยาชี้ผึ้งใส่บาดแผล
บางชนิด

สมัยพระไชยราชาธิราช (พ.ศ. ....)

ทรงพระราชทานที่ดินเป็นบำเหน็จความดีความชอบแก่ชาวโปรตุเกสจำนวน ๑๒๐ คน ที่ได้เข้าร่วมรบในสงครามเมืองเชียงกรานจนได้รับชัยชนะ จึงทรงให้สร้างนิคมเฉพาะพร้อมสร้างโบสถ์ให้ด้วย เชื่อว่าคงจะต้องมีแพทย์หรือผู้มีความรู้ทางการแพทย์เข้ามาด้วย ดังนั้น น่าจะเป็นความจริงว่า ชาวโปรตุเกสเป็นพวกแรกที่นำเอาการแพทย์แบบตะวันตกเข้ามาในไทย ชาวโปรตุเกสได้นำศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกเข้ามาเผยแพร่แก่ชาวไทยและเข้าใจว่าได้รับพระบรมราชานุญาตให้ทำการเผยแพร่ได้โดยสะดวกแต่เนื่องจากความเข้าใจในเรื่องภาษายังมีไม่พอ ทำให้การเผยแพร่ไม่ค่อยได้ผล

สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พ.ศ. ....)

สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พ.ศ. ....)

พ่อค้าชาวโปรตุเกสได้นำการแพทย์แบบตะวันตกเข้ามาเผยแพร่เป็นครั้งแรกและมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง โดยใน พ.ศ. ๒๒๐๕ เริ่มมีการติดต่อกับฝรั่งเศสสมัยพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ โดยมองซิเออร์ ลังแบร์ต เดอ ลามอตต์ พร้อมด้วยคณะมิชชันนารีผู้ช่วยสองคนเข้ามาทางเมืองตะนาวศรี ซึ่งสมัยนั้นเป็นเขตชั้นหัวเมืองของไทย ปรากฏหลักฐานว่าฝรั่งเศสได้ตั้งโรงพยาบาลขึ้นที่กรุงศรีอยุธยา (ยังสืบไม่ได้ว่าตั้งอยู่ ณ ที่ใดและไม่สามารถสันนิษฐานได้ว่าเป็นโรงพยาบาลเดียวกับโรงพยาบาลพระนครศรีอยุธยา)ตามที่ปรากฏในรายงานของมิสซังฝรั่งเศส พ.ศ. .... ว่าโรงพยาบาลอยุธยามีคนไข้ประจำ ๕๐-๙๐ คน และคนไข้ไปมาวันละ ๒๐๐-๓๐๐ คน

การแพทย์แผนตะวันตก จึงเป็นการแพทย์ทางเลือกที่เป็นคู่แข่งสำคัญของการแพทย์แผนไทย ซึ่งเป็นการแพทย์กระแสหลักในยุคนั้น โดยที่ก่อนหน้านี้การแพทย์แผนจีนเป็นการแพทย์ทางเลือกในสังคมไทยมาตั้งแต่ยุคกรุงสุโขทัย

โรงพยาบาลฝรั่งในขณะนั้นจึงได้อาศัยใช้เป็นที่บำบัดทุกข์บำรุงสุขแก่ปวงชนชาวไทยทั้งหลาย การ
นี้อาจมีผลผลักดันให้เกิดความรู้สึกว่าการแพทย์แผนไทยกำลังถูกทำลาย บรรดาหมอหลวงจึงได้ร่วมกัน
รวบรวมตำรับยาต่างๆ ขึ้นเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์การแพทย์ไทย เรียกว่า

..... แพทย์ฝรั่งเศษซึ่งเข้ามารับใช้ในราชสำนักและเป็นที่ไว้วางพระราช
หฤทัย ได้ประกอบพระโอสถถวายสมเด็จพระนารายณ์มหาราช และได้มีโอกาสบันทึกตำรับยาที่นำมาจาก
ยุโรปในตำราพระโอสถพระนารายณ์นี้ด้วย ซึ่งตำราเหล่านี้ยังคงทอดมาถึงทุกวันนี้ ตำราพระโอสถพระ
นารายณ์นี้ ค้นพบในสมัยรัตนโกสินทร์ มีตำราพระโอสถหลายขนานที่ปรากฏชื่อหมอหลวงและวันคืนที่ตั้ง
พระโอสถนั้นจดไว้ชัดเจนว่าอยู่ระหว่าง พ.ศ. ๒๒๐๒-๒๒๐๔ ซึ่งตรงกับรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

แพทย์ปรุ่รงยาที่มีชื่อปรากฏในตำราพระโอสถพระนารายณ์ มีทั้งหมด ๙ คนที่เป็นผู้ประกอบยาชั้น
ทูลเกล้าฯ ถวายสมเด็จพระนารายณ์มหาราช แพทย์ผู้ประกอบยาทั้ง ๙ คนดังกล่าว เป็นหมอลวง ๗ คน
และหมอเคลยศักดิ์ ๒ คน หมอลวงเป็นหมอไทย ๔ คน คือออกพระแพทยพงษา ออกพระสิทธิสาร ออกขุน
ประสิทธิโอสถออกขุนทิพจักร เป็นหมอจีน ๑ คนคือ ขุนประสิทธิโอสถจีน เป็นหมอแขก ๑ คนคือออกพระ
สิทธิสารพราหมณ์เทศและเป็นหมอฝรั่ง ๑ คนคือพระแพทยโอสถฝรั่ง

ส่วนหมอเคลยศักดิ์ไทยชื่อนายเพ็ชรปัญญา และหมอเคลยศักดิ์ฝรั่งชื่อนายเมสี

ข้อสังเกตคือ แพทย์ที่ได้บรรดาศักดิ์ เป็นหมอลวงสมั้สมเด็จพระนารายณ์มหาราช ไม่ได้มีเฉพาะ
หมอไทย แต่มีหมอทางเลือกต่างชาติที่เป็นหมอจีนและหมอฝรั่งด้วย

ตำราพระโอสถพระนารายณ์ ได้พิมพ์ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. .... โดยสมเด็จพระศรีพัชริน

ทราบรมราชินีนาถ โปรดฯ ให้พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพระยาแพทยพงษา (นาก โรจนแพทย์)

จากหลักฐานดังกล่าวข้างต้น สามารถให้ภาพของระบบการแพทย์ในสมัยกรุงศรีอยุธยาได้เป็น
อย่างดีว่า ส่วนใหญ่คนไทยนิยมการรักษาแบบการแพทย์แผนไทยมีร้านขายเครื่องสมุนไพรทั้งไทยและจีนอยู่
ทั้งภายในและภายนอกกำแพงพระนคร

สมัยกรุงธนบุรี

(พ.ศ. ....)

พระบาทสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

พ.ศ. ๒๓๑๒ เมื่อสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงสถาปนาเมืองธนบุรีเป็นนครหลวงทรงกำหนดเขตเมืองหลวงทั้งสองฝั่งให้แม่น้ำเจ้าพระยาอยู่ในเขตกลางเมืองหลวงวัดโพธาราม ตั้งอยู่บนฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยาจึงอยู่ในเขตพระมหานคร และได้ถูกยกขึ้นเป็นพระอารามหลวงมีพระราชอาคันตุกะตั้งแต่นั้นมา สันนิษฐานว่า อาจเนื่องมาจากเป็นช่วงที่กำลังกอบกู้เอกราช บันทึกความรู้ทางการแพทย์จึงถูกละเลยไปไม่ปรากฏหลักฐานให้เห็นชัดเจน การที่กรุงศรีอยุธยาถูกพม่าเผาเป็นเหตุให้ตำรับตำราต่างๆ โดยเฉพาะทางการแพทย์ที่เก็บรักษาไว้ถูกทำลายเสียหายเพราะถูกไฟเผาหรือกระจัดกระจายขาดหายไป ประกอบกับในสงครามย่อมมีผู้คนล้มตายซึ่งเข้าใจว่าคงจะมีแพทย์ทั้งที่เป็นหมอหลวง หมอราษฎร์รวมอยู่ด้วย แต่เชื่อว่าความรู้ทางการแพทย์ยังคงมีใช้กันอยู่โดยเฉพาะใช้ในการดูแลผู้บาดเจ็บจากสงคราม

อย่างไรก็ตามในสมัยรัชกาลนี้มีเจ้านายชั้นสูง ๒ พระองค์ผู้มีความเชี่ยวชาญทางการแพทย์แผนไทยคือ สมเด็จพระเจ้าฟ้าชายทัศพงศ์และสมเด็จพระเจ้าฟ้าชายทัศไภยพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช และยังได้รับราชการต่อมาในราชสำนักพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ก่อนที่จะทรงถูกสำเร็จโทษในสมัยรัชกาลที่ ๒

